
БЪЛГАРСКО ДУХОВНО НАСЛЕДСТВО – ВАСИЛ БЕРОН

АНГЕЛ С. СТЕФАНОВ***ОТНОВО ЗА „ЛОГИКА“-ТА НА Д-Р ВАСИЛ ХАДЖИСТОЯНОВ-БЕРОН¹**

Abstract: The author has recently published a paper dedicated to the analysis of the logical, and prevalently philosophical, content of the book *Logic*, written by Dr. Vassil Hadjistoyanov-Beron in 1861. This article sets itself a different additional task: to explicate three different aims pursued by Dr. V. Beron, which are based on three congenial, yet different motivations for his cultural ambition to present educational dimensions to the enlightened Bulgarian readers of his book.

Keywords: *Logic*, written by Dr. Vassil Hadjistoyanov-Beron in 1861; three congenial yet different aims pursued by the author.

Заглавието на статията подсказва, че авторът е публикувал вече своя работа досежно съдържанието на Беровата „Логика“. И наистина това е така, но заглавието също така подбужда очакването, че сега ще се зачекне някакъв аспект, който не е осветлен в пълнота във вече публикуваната работа (Стефанов 2019).

Задачата на тази моя статия е да обоснова тезата, че издаването на съчинението „Логика“ от страна на д-р Васил х. Стоянов-Берон през далечната 1861 г. не е осъществяването на една-единствена просветителска цел. Мотивацията на автора да напише и да издаде тази уникална книга преследва три сродни, но различаващи се една от друга цели.

Не ще и дума, главната цел, преследвана от *първата ясно зрима просветенска мотивация*, е да се представи на любознателния български читател едно систематично поднасяне на логиката като наука на неговия роден език. След второто българско царство това е първо по рода си системно поднесено научно начинание в българския интелектуален живот както по тематична насоченост, така и като езиково изпълнение. Така нареченият „Рибен буквар“ на Петър Берон, чието първо издание е от 1824 г., предхожда исторически отпечатването на „Логика“, но не бих казал, че тази книга, чието оригинално заглавие е „Буквар с различни поучения“, е научно произведение, макар и да е била твърде полезно четиво, което за пръв път има прите-

* Чл.-кор. проф. в Институт по философия и социология, БАН.
Email: angstefanov@abv.bg

¹ Статията е част от проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, със заглавие „Анализ и философско осмисляне на ролята на рода Берон за духовното развитие на България и интегрирането ѝ в световната култура“ – ДН 15/13 от 18.12.2017 г.

занието да популяризира природонаучни знания и различни нравствени поучения в духовния свят на българите, поданици на султана.

Какъв образователен успех е постигнат чрез „Логика“-та в строго логическо отношение е нещо, което е известно, и на което тук не е необходимо да се спирам.

Втората цел се поставя от една неявно декларирана и не толкова ясно зрима мотивация, макар и лесно открояема след внимателния прочит на книгата. Тя е желанието на д-р Васил Берон да внесе в средата на българското духовно възраждане по онова време философска култура в хармония с разработени от самия него философски схващания. Тъкмо преследването на тази цел, както вече направих опит да покажа, прави от „Логика“ първия наш учебник по философия, издаден към края на османското владичество в България (Стефанов 2019: 104–105). При това трябва да се припомни трудността на това негово начинание, която е спрегната с отсъствието дори на основни понятия и идеи от историята на европейските философски традиции. Но д-р Васил Берон вероятно поради своето медицинско, а не философско образование в чужбина не предлага свой разказ за раждането и развитието на европейската философия – нещо, което твърде успешно прави седемдесет години по-късно Иван Георгов. Той внася в книгата си своя концептуална система, привличаща интересни философски понятия, които обаче не са успели да се закрепят в езика на неговите следовници. Поважно е обаче обстоятелството, че чрез тяхната употреба той представя своите онтологични и гносеологични схващания на българските любознателни читатели.

В тази връзка е нужно да внесе следното пояснение. Преследването на тази втора цел от страна на нашия автор не е откъснато от осъществяването на неговата първа цел. Това е така, защото стремежът на д-р Васил Берон е да разясни философската вкорененост на логиката, да постави на разглеждане нейната разсъдъчна основа, чиято възможност се гарантира от изначално въведените от него философски понятия за ум и разум. А това не би било възможно без представянето на логическите форми и закони успоредно с излагането на тяхната гносеологична и онтологична обремененост. От своя страна пък това изисква едно системно излагане на онтологичните и на гносеологичните схващания на автора.

Едва ли е тук мястото да се впускам в представяне и анализ на философските схващания на д-р В. Берон – нещо, което вече съм се постарал да направя, като напомня още повдигнатото от мен прение досежно характера на Кантови влияния върху негови философски постановки (пак там: 98–103). Това, което си струва сега да добавя, засяга слабата и силната страна на неговата философия.

Нейната слаба страна е в това, че е отделена от тематиката на съвременната ѝ европейска философия по времето на написване на „Логика“. Това, разбира се, не е учудващо, като се има предвид, че нейният автор най-вероятно не е бил сведущ в утвърдените и утвърждаващите се направления

на съвременната му философия, или пък поради някаква друга причина – например стремеж за очертаване на свой собствен философски възглед – просто ги е загърбил. Тази моя бележка обаче е редно да се допълни със следното уточнение. А именно, че широката култура, твърде характерна за д-р В. Берон, го е подбутнала да надникне в части от философското творчество на Аристотел, при това в древногръцки оригинал, макар и той да признава, че неговото обяснение за природата на душата и ума „е твърде тъмно и непонятно“ (Берон 1980: 43).

Що се отнася до силната страна на неговата философия, то тя се открива в нейното системно изложение, на основата на хармоничното съчетаване на онтологични и гносеологични основоположения. Дори бих могъл да кажа, че вторите са естествено идейно продължение на първите. Защото, ако в основата на Беровата философия е положена идеята за човешкия произход чрез сътворителния акт на Бог, то човек, поради своята богообразност и богоуподобеност, би се отнасял познавателно чрез духа си към заобикалящия го свят отново през предпоставката за неговата богоустроеност.

„Този човешки дух особено се е развивал и се развива в изпитването и разглеждането на естествените тайни и явни наредби на великолепната божия вселена. Като вникне сиреч нашият дух и разгледа постоянния, мъдрият и стройния ред, по който слънчевата система се обръща, като разгледа при туй мъдрото и чудесно устройство на човешкото тяло, то той не може да се не удиви на Божията премъдрост, и всеки един човек трябва да е убеден, че една невидима Божия сила всичко стройно управлява (...)“ (Берон 1980: 132).

Тук мога само да добавя, че възприетият от В. Берон християнски генезис на човека не преобразува неговата философия в някаква самоцелна апология на религията, а вътъкава този генезис в една хармонично построена в концептуално отношение философска система, умело надградена около теологичния си вектор.

И още нещо важно за неговия философски възглед, макар и да е надживян в постановъчно отношение от съвременната му европейска философия, отдавна разлъчила се от идейната сфера на теологията. Това е обстоятелството, че отделните му постановки са изкусно приближени към жизнения свят на просветения българин по онова време, който не се е докоснал, поради отсъствието на университетски духовни центрове у нас, до концептуалното теоретизиране на изтъкнатите европейски философски мислители на XVIII и XIX век. Това сближение допринася за улесняване на разбирането на тези постановки и може да се съзре в по-голямата част от многобройните *забележки*, притурени от д-р В. Берон с последователна номерация към различни параграфи от неговата книга. Тук искам да поясня, че авторското намерение за тяхното вмъкване е те да имат едновременно както обобщителен, така и илюстративен характер, близък до манталитета на „българите от старо време“, ако ми е позволен този изказ, отправящ ни към жизнения

свят на дядо Либен и Хаджи Генчо, към който свят авторът на „Логика“ е бил прицелен.

Така например след своето разяснение на ролята на аналогията при някои умозаклучения д-р В. Берон пише в своята Забележка 17:

„[Е]дин развратен и необразован човек прави такава една грешка, когато иска да се хвали и да се сравнява със славните свои образовани и добродетелни роднини или прадеди само и само защото е от същия род!... Следователно българските обикновени изрази: „аз съм еди-кой син, или еди-коя дъщеря, затова и трябва да ме славите и да ме почитате“, не са съвсем прави и логически, но са смешни и показват една проста и необразована душа“ (Берон 1980: 111).

Заслужава си наред с това да отбележа справедливата оценка на д-р В. Берон за лексикалното богатство на българския език в сравнение с онова на романските и на други славянски езици. А той е познавал добре голяма част от тези езици; достатъчно е само да напомня, че нему принадлежат първата френска и първата немска граматика, издадени у нас. *Но той пише с почитание за богатството на българския език не само за да повдигне духа на нашите сънародници, а и за да го използва чрез въткъване и нюансиране на български думи при изграждането на своя специфичен философски език, с оглед да стане той по-лесно усвоим от неговите читатели.*

„Ние не можем тук да замълчим и да не отбележим богатството и точно-то логическо значение на следващите и подобни на тях български думи: от коренното например слово ум произхождат: умея, проумявам, разумявам, съумявам, изумявам; както и от глагола бера става: разбирам, отбирам, набирам, събирам, избирам и пр. От мисля става: размислям, премислям, помислям и пр. и пр.“ (пак там: 43).

Облягайки се на това езиково богатство, д-р В. Берон въвежда и своите основни философски понятия за ум, разум и душа (оставям настрана сетивността), играещи централна роля в неговата философия, както и техни общокоренни глаголи, чрез семантични паралели с чуждоезикови аналози:

„Тука трябва нещо по-много от едно размисляне и българският наш език си има и думата за едно такова логическо действие и то е помислянето, което има същото значение като немското Nachdenken, латинското reflexio, и от него произлиза френското и английското reflection. Русите в такъв случай казват подумать или вникнуть, но то няма същото логическо значение на помислям“ (пак там: 62).

При това д-р В. Берон се позовава и на народни поговорки, за да улесни разбирането на сложените от него в качеството си на представящи *философски* понятия думи като *ум* и *разум*, за да изясни по-добре защо иманите чрез ума „понятия за отвлечени или веществени предмети“ трябва да се подлагат на „разпитването“ на разума:

„Според туй, вижда се, българите имат една пословица: „Ум има, а разум няма.“ Това е едно доказателство, че простият български народ добре и

логически се изразява в това отношение, ако и, разбира се, тук безсъзнателно да действа“ (пак там: 53)

Именно духовната близост на Беровата философия с битийстването на българите в началото на втората половина на XIX век, е тясно свързана с *третата цел*, която авторът на „Логика“ си е поставил при написването на своята книга. Тази трета цел, прозираща през мотивацията за културно и политическо ограмотяване на любознателните българи, е внедрена по най-добрия начин за нейното постигане. Той е обвързан със споменатите по-горе представи за произхода на човека и за начина на неговото опознаване на света чрез сетивата, ума и разума, които стоят близко до манталитета и религиозното световъзприемане на тогавашните българи. Възрожденските настроения на българските първенци по онова време д-р В. Берон се стреми често да обвързва с *истината, доброто и прекрасното*, които „биват у разумно-свободните човеци непосредствен плод на духовното им разположение, а не на външни влияния и ограничавания“ (пак там: 184).

Необразоваността на сънародниците си д-р В. Берон е съзирал твърде ясно, което го кара да пише с горчивина:

„Принудени сме в угодност на истината да кажем (и то с голяма жалост), че повечето от нашите българи се водят от своите груби и слепи страсти и от своето скотско упорство и по такъв начин те се приближават повече към безсловесните животни. Това е наистина много жалко и ни е срам да кажем, че според този свой инат някои от нашите българи жертвуват и съсипват такива лица и неща, които те по благодарствена задълженост или по сродство трябваше най-много да почитат и да им са най-мили и скъпи!... А като по такъв начин се отдалечават от Бога, се мъчат с външни и лицемерни работи да се покажат на света...“ (пак там: 139–140).

Отбелязвайки ниската степен на образованост на сънародниците си, както и тяхното упорство за загърбване на всякакъв стремеж за културно надграждане, нашият автор се опасява, че така българските първенци не ще бъдат полезни за обществения прогрес на народа си.

„Понеже нашите съотечественици са още в пелените на възражданото между тях просвещение и понеже сега имат твърде малко, а от по-преди и съвсем са нямали такива високи учебни заведения, дето да могат добре и съзнателно да се просветят, то по-многого от тъй наречените учени българи (освен някои просветени учители и други твърде малко) са, подразбира се, половин учени и четвърт учени... А най-злото и лошото е, че ако такива лица по злополучие са първи народни представители в някоя община или в общополезна работа, то те не само не допускат и не слушат спасителния глас на истината, но често според своето неучение и според своите страсти хвърлят в една злополучна яма и себе си, и цялата община“ (пак там: 184–185).

По всичко изглежда, д-р В. Берон се е надявал чрез издаването на своята народополезна книга да допринесе за намаляването на броя на половин и на четвърт учените хора в родината, за да се избягват и описаните от него зло-

получия в техните обществени начинания. Надявал се е да промени оценката за българите като за „един половин див народ“ (пак там: 65). Затова и по протежение на съдържанието на своята книга той се стреми да прокара рационалното мислене чрез разясняване на неговата полезност, което да ръководи „българите от старо време“ в тяхната целокупна обществена дейност.

За съжаление, неговата „Логика“ не е намерила широк прием всред нашата интелигенция тогава, може би защото е била възприета да бъде единствено учебник по предмет, указан чрез самото заглавие на книгата. А като такъв учебник тя отстъпва по своето „формално“ логическо съдържание дори на своя най-важен първоизточник (на книгата на Василий Карпов „Систематично изложение на логиката“, издадена в Санкт Петербург още през 1856 г.).

Ако на произведението на д-р В. Берон е било погледнато с по-добро разбиране за неговото културно предназначение, то и влиянието му поне сред българското учителство тогава е цяло да бъде по-широко. А от неговото съдържание любознателният читател наистина е имало какво да научи и върху какво да поумува.

Накрая бих искал да размисля върху едно условно съждение от вида на онези, които (изглежда с право) са недолюбвани от историците. Това е въпросът как авторът на „Логика“ би поднесъл нейното съдържание ако не беше завършил медицина, а философия? Най-вероятно съдържанието ѝ щеше да бъде доста по-различно, но по нещо реалната книга би приличала на имагинерната. А именно по преследваната трета цел от нейния автор – оگرامотияването и окултуряването на прогледналите за наука и култура български читатели. Тази цел отново би прозирала измежду редовете, било като вътъкана в някои критични наблюдения, било като загрижени поучения в целенасочено изведени забележки. Тя би могла да бъде отново облечена в една християнско-етическа понятийност, фокусирана около трите изведени от д-р В. Берон фундаментални идеи за истина, добро и красота.

ЛИТЕРАТУРА

Берон, Васил х. Стоянов. 1980. *Логика. За първи път на български изложена*. София: Издателство „Наука и изкуство“.

Стефанов, Ангел С. 2019. „Логиката“ на д-р Васил Хаджистоянов-Берон – първият български учебник по философия през Възраждането. // *Философски алтернативи*, кн. 2, 96–108.

ТРАНСЛИТЕРИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Beron, Vassil h. Stoyanov. 1980. *Logika. Za purvi put na bulgarski izlozhena*. Sofiya: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo“.

Stefanov, Anguel S. “Logikata” na d-r Vassil Hadjistoyanov-Beron Purviat Bulgarski Uchebnik po Filosofia prez Vazrajdaneto. // *Filosofski Alternativi*, kn. 2, 96–108.